

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ВЕРБА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

УДК 821.161.2:82-311.6

**ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА ЕВОЛЮЦІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПОВІСТІ ХХІ СТОЛІТТЯ
ПРО КОЗАЦТВО**

10.01.01 – українська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Бердянськ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української літератури Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ШЕВЧЕНКО Віталій Федорович,
Запорізький національний університет,
професор кафедри української літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
КУЗЬМЕНКО Володимир Іванович,
Національна академія Служби безпеки України,
професор кафедри східноєвропейських мов;

кандидат філологічних наук, доцент
БОГДАНОВА Марина Миколаївна,
Бердянський державний педагогічний університет,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури
і порівняльного літературознавства.

Захист відбудеться «18» березня 2021 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 18.092.02 у Бердянському державному педагогічному університеті за адресою: 71112, м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Бердянського державного педагогічного університету (71112, м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4) та на сайті університету (<http://bdpu.org/svr/svr18-092-02/abstracts-svr18-092-02>).

Автореферат розісланий «17» лютого 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. О. Александрова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З відродженням і розбудовою України як незалежної держави особливого значення набувають нові підходи до висвітлення національного процесу в літературі, до розвитку історичної думки через подолання хибних схем і суджень, заповнення «білих плям», повернення замовчуваних і табуованих імен.

Збагачується філологічний інструментарій досліджень художнього літопису Княжої Русі, українського козацтва, Гетьманщини, Української Народної Республіки, визвольних змагань 1917 – 1921 років, Української Повстанської Армії. Учені приділяють значну увагу зіставленню документів, історіографічних праць і літературних творів, щоб з'ясувати своєрідність авторських художніх версій національного минулого.

Новітні літературознавчі студії дають змогу сформувати цілісне бачення літературного процесу початку ХХІ ст., який неможливо уявити без досягнення новаторських ознак історичної прози. Сьогодні увага дослідників сфокусована здебільшого на вивченні історичного роману, хоча повість бурхливо розвивається.

У ХІХ ст. повість ще поступалася історичному роману, який був провідним жанром літератури, але вже з'явилися зразки історичних повістей, представлені творами Є. Гребінки («Нежинский полковник Золотаренко»), М. Костомарова («Сын», «Холуй», «Черниговка», «Кудеяр»), Д. Мордовця («Дві долі» та переклад повістей М. Гоголя), О. Стороженка («Марко Проклятий») та ін. Це пов'язано з загальними тенденціями в європейській літературі цього періоду, що полягали в зацікавленості минувшиною, пропагованою романтизмом, зі зростанням національного самоусвідомлення, потребою художнього осмислення доби козаччини. Козацьке минуле в ХІХ ст. чи не вперше стає предметом серйозних історичних студій та художніх творів.

Зацікавлення козаччиною активно зростало в подальшому, про що свідчить перелік імен авторів. І. Франко називав першою історичною повістю ХХ ст. твір «Ярошенко» О. Маковея. Історичні повісті створювали західноукраїнські письменники: В. Бірчак, В. Будзиновський, К. Гриневичева, Н. Королева, Б. Лепкий, А. Лотоцький, Ю. Опільський, І. Филипчак, А. Чайковський та ін. У першій половині ХХ ст. долучилися й письменники з інших регіонів України, зокрема з'явилися історичні повісті М. Горбаня, Я. Качури, А. Кащенко, О. Левицького, О. Соколовського, В. Таля. У другій половині ХХ ст. виходять повісті Г. Бабенка, Ф. Бурлаки, О. Лупія, С. Плачинди, М. Чхана, В. Шевчука та ін.

Наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. тема козаччини могла б відійти на задній план у зв'язку зі значною розробленістю протягом кількох попередніх століть. Бурхливі події державотворчого характеру значно пожвавили історичну тематику в літературі та призвели до того, що у ХХІ ст. тема козацтва в українській літературі піднялася на новий щабель розвитку.

Історична повість у ХХІ ст. представлена у творчості С. Зінченка («Легенда Холодного Яру»), Р. Іванченко («Розлилися круті бережечки...»), О. Марінченка

(«Тривожний форпост Півдня»), М. Морозенко («Іван Сірко, великий характерник» та «Іван Сірко, славетний кошовий»), Ю. Мушкетика («Гетьман, син гетьмана»), М. Родинченка («Зрада і кара»), О. Салія («Дмитро Трощинський – козак знатний»), В. Чемериса («Засвіт встали козаченьки», «Царгородська галера», «Місто коханців на Кара-Денізі») та ін. З'являються твори на помежів'ї художньої та наукової літератури, як-от «"Од Калниша вісті...". Триста спартанців: Історична повість-дослідження про останнього кошового Запорозької Січі Петра Калнишевського» Д. Кулиняка.

Історична проза, зокрема тема козаччини, привертала увагу багатьох літературознавців: В. Балдинюк, К. Ганюкової, Н. Горбач, Т. Кари, Н. Павлюк, Д. Пешорди, Г. Полякової, В. Разживіна, Л. Ромас, Т. Сагайдак, З. Шевчук. Науковці зосередилися переважно на жанрі історичного роману, а повість залишилася поза їхньою увагою. Великий матеріал для вивчення, а також поява нових творів про козацтво у ХХІ ст. актуалізують дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах комплексного плану науково-дослідних робіт кафедри української літератури Запорізького національного університету за науковим напрямком «Література й історія», деякі аспекти дослідження історичної романістики пов'язані з науково-дослідною темою «Запоріжжя та запорожці у фольклорі та літературі» (номер державної реєстрації 0106U008393).

Тему дисертації затверджено на засіданні науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол № 1 від 11.09.2014 р.). Уточнено тему дисертації «Жанрово-стильова еволюція української історичної повісті ХХІ століття про козацтво» та перезатверджено на засіданні науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол № 12 від 05.06.2019 р.).

Об'єктом літературознавчого аналізу є історичні повісті: Р. Іванченко «Розлилися круті бережечки...» (2004), М. Морозенко «Іван Сірко, великий характерник» (2009) та «Іван Сірко, славетний кошовий» (2013), Ю. Мушкетик «Гетьман, син гетьмана» (2013), В. Чемерис «Царгородська галера» (2009) та «Засвіт встали козаченьки» (2010).

Предмет дослідження: еволюція жанру і стилю української історичної повісті ХХІ століття про козацтво, своєрідність художнього змалювання історичних подій і постатей.

Мета дослідження: розкрити жанрово-стильову еволюцію української історичної повісті ХХІ століття про козацтво з урахуванням її індивідуально-авторських і типологічних ознак.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- висвітлити літературознавчий дискурс стосовно родо-жанрової специфіки історичної повісті;
- проаналізувати відомі класифікації жанрових різновидів історичної повісті;
- розглянути стильові ознаки та своєрідність жанрових різновидів, модифікацій історичної повісті ХХІ століття про козацтво, подати їх класифікацію;

- схарактеризувати новітні художні концепції подій визвольних змагань XVII століття, Гетьманщини та Руїни в повістях про козацтво;
- окреслити новаторське художнє змалювання історичних постатей і подій в історичних повістях XXI століття про козацтво;
- розкрити національно-специфічні ознаки творів;
- дослідити особливості хронотопу в сюжетно-композиційній структурі аналізованих творів;
- визначити засоби інтертекстуальності в історичних повістях XXI століття про козацтво.

Методи дослідження. Методика дослідження ґрунтується на системному підході до літературного явища, що передбачає органічне поєднання типологічного, порівняльного, герменевтичного методів із елементами структурного та міфопоетичного аналізу. *Типологічний* метод застосовано з метою виокремлення сутнісних ознак історичної прози, жанру історичної повісті в її співвіднесенні з історичними реаліями, класифікації жанрових різновидів; *порівняльний* метод дав змогу визначити місце сучасних повістей про козацтво в українській літературній традиції, виявити риси спадкоємності й новаторства в повістях XXI століття, розкрити зв'язки між текстами, документами, фольклором; *герменевтичний* метод скеровує на висвітлення художньої специфіки моделювання історичних подій і постатей на жанровому та стильовому рівнях. Елементи *структурного* методу використано для дослідження сюжетно-композиційної специфіки історичних повістей, аналізу їх хронотопу; *міфопоетичний* метод дозволив виявити кореляцію між історичними міфами стосовно подій минулого та легендарних постатей і їхніми авторськими художніми візіями.

Теоретико-методологічною базою дисертації є концепція історизму; наукові розробки з проблем художнього світу, жанру і стилю Т. Бовсунівської, О. Галича, Р. Гром'яка, Т. Гундорової, І. Дзюби, В. Дончика, М. Жулинського, Г. Клочека, Ю. Коваліва, М. Кодака, Н. Копистянської, Д. Наливайка, А. Ткаченка, С. Павличко, М. Ткачука; монографії про історичні літературні жанри та їхню типологію С. Андрусів, А. Гуляка, М. Ільницького, Б. Мельничука, Л. Ромащенко, М. Сиротюка, М. Слабошпицького, В. Шевченка та ін. Використано праці зарубіжних науковців Р. Барта, М. Бахтіна, Х. Вайта, І. Варфоломєєва, Ю. Габермаса, А. Геллера, М. Гловінського, Е. Касперського, В. Мітосека, І. Хассана, Л. Хатчеон.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується в тому, що *вперше здійснено* комплексний аналіз, жанрово-родову класифікацію та опис своєрідності поетики, дослідження специфіки художнього змалювання подій і постатей в історичних повістях XXI століття про козацтво в контексті сучасного літературного процесу, традицій і новаторства; *удосконалено* науково-методологічні підходи до окреслення жанрової характеристики історичних повістей XXI століття про козацтво та їх модифікацій;

набули подальшого розвитку наукові концепції історіософського художнього мислення авторів; розкриття структури й елементів системно-подієвої побудови творів; висвітлення синтезу епічних і ліричних домінант, прийомів інтертекстуальності.

Особистим унеском здобувача є корегування дефініції *історична повість*; здійснення комплексного аналізу історичних повістей ХХІ століття про козацтво в контексті літературного процесу, традицій і новаторства української історичної прози; самостійне дослідження жанрово-стильових домінант цих повістей, указано їх жанрові модифікації та подано класифікацію. Дисертація виконана самостійно, результати й висновки, що містяться в роботі, отримані авторкою особисто.

Теоретичне значення роботи. Узагальнено розвиток української літературознавчої думки щодо історичної прози, її родо-видової та жанрово-різновидної своєрідності, сформовано наукове уявлення про еволюцію сучасної історичної повісті, розширено можливості різноаспектного аналізу жанру. Виявлено своєрідність художнього змалювання історичних подій і постатей в історичних повістях ХХІ століття про козацтво, її жанрові модифікації, особливості поетики в аспектах сюжету, композиції, хронотопу, інтертекстуальності.

Практичне значення одержаних результатів постає в можливості введення в науковий обіг маловивченого матеріалу, їх використання для подальшої розробки системи родо-видових і жанрово-різновидних студій. Матеріали роботи, теоретичні та історико-літературні положення, висновки дисертації будуть актуальні при написанні монографій, підручників і посібників для закладів вищої освіти, гімназій і коледжів із поглибленим вивченням гуманітарних дисциплін. Результати дослідження можуть бути використані у викладанні історії української літератури, у спецкурсах і спецсемінарах, на факультативних вишівських і шкільних заняттях.

Апробація результатів дослідження. Окремі розділи й дисертацію загалом було заслухано, обговорено і схвалено на засіданнях кафедри української літератури Запорізького національного університету та рекомендовано до захисту. Основні положення та результати оприлюднено й апробовано на конференціях – **міжнародних:** «International scientific and practical conference «Philology in EU countries and Ukraine at the modern stage» (Romania, Bia Mare, 2018), «Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття» (Одеса, 2018); **всеукраїнських:** «Література й історія» (Запоріжжя, 2014, 2016, 2018), «Запорожжя в гуманітарному дискурсі» (Запоріжжя, 2015, 2017), **міжвишівських** наукових читаннях «Літературний процес: проблеми типології та спадкоємності (до 100-річчя від дня народження професора М. П. Тараненка)» (Запоріжжя, 2015), «Українська література від давнини до сучасності: парадигми, напрямки, проблеми (до 105-річчя від дня народження д. філол. н., проф. М. Д. Бернштейна)» (Запоріжжя, 2016), «Українська література від давнини до сучасності: парадигми, напрямки, проблеми (до 80-ти річчя від дня народження д. філол. н., проф. В. Ф. Шевченка)» (Запоріжжя, 2017).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 9 одноосібних статтях, із них 5 надруковано в наукових фахових виданнях України, 3 – у закордонних збірниках.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із підрозділами, загальних висновків і списку використаних джерел (200 найменувань). Загальний обсяг роботи 200 сторінок, із них 170 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, теоретико-методологічну основу, методи дослідження, наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, їх апробацію, особистий внесок здобувачки, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні засади дослідження історичної повісті»**, зокрема в підрозділі 1.1. *«Родо-видові та жанрово-різновидні визначення повісті»*, висвітлено літературознавчий дискурс родо-видових і жанрово-різновидних визначень, їх розбіжність, яку створює триступенева класифікація: рід – жанр – жанровий різновид. У цю класифікацію В. Іванишин додав жанр повісті. Літературний жанр – це другий ступінь класифікації, розуміння якого конкретизував П. Білоус. Науковець відзначав, що це форма мистецької філософії, художня модель світу, форма існування автора у творі. Р. Козлов стверджував, що неможливо створити єдину прийнятну жанрову систему. Н. Копистянська запропонувала структурування категорії «жанр», що сприяє його універсалізації. Однак з'являються нові твори, а значить змінюватиметься й жанрова система. Зокрема, повість можуть відносити до виду і до жанру, історичну повість – до жанру. Але за типами художньої структури літературні твори класифікують на основі жанрового поділу, беручи до уваги спосіб зображення і ступінь конкретизації жанрових форм. К. Ганюкова поділила історичні повісті на підвиди, а В. Разживін доповнив поняття «повість» та «історична повість». Уявлення про формозмістові ознаки історичних повістей збагатила Л. Ромащенко, стверджуючи, що однастайності з приводу принципів класифікації історичних творів не досягнуто. Скориставшись класифікацією С. Андрусів, Н. Горбач подала поділ історичних творів.

Беручи до уваги дослідження науковців, підтримуємо п'ятиступеневу класифікацію щодо історичної повісті: рід – вид – жанр – жанровий різновид – жанрова модифікація і синтез та конкретизуємо: епос (проза) – проза історична – повість – історична повість – історико-пригодницька повість-сказання. Необхідність уточнення творчого досвіду потребує глибокого осмислення й оволодіння науково-практичними знаннями про кращі зразки історичної повісті, про здобутки в подальших поділах. Результатом жанрового синтезу стали повість-казка, повість-сказання, повість-пісня, повість-літопис, повість-хроніка та ін.

Ураховуючи теоретичні здобутки на ниві дослідження історичної повісті, виокремлюємо такі характерні ознаки жанру: посилена увага до рівня науковості матеріалів, до документів та історико-побутових реалій, що конкретизують жанрову і стильову своєрідність, проникнення у сферу певного типу світовідчуття, у канони тогочасного літературного змалювання, в особливості функціонування жанру в конкретних умовах ідеологічної регламентації, фальшування й деформації історії України в імперських інтересах.

Письменники, які працювали в жанрі історичної повісті в радянський період, в умовах існування офіційної цензури були обмежені в художніх пошуках, що позначилося на структурі творів, літературному поступі. Уплив радянської цензури відзначали дослідники творчості Ю. Мушкетика, зокрема В. П'янов, Л. Ромас, І. Семенчук, які звернули увагу на те, що в повісті «Семен Палій» письменник не відхилився від пропагованої радянською ідеологією схеми, але невдовзі піддав свій твір суворій переоцінці, вивчивши «Літопис» Самійла Величка, листування Палія з Мазепою та інші доступні тоді історичні документи. Діяли настанови показувати історичні події під кутом українсько-російської дружби. Давалася взнаки й попередня руйнівна критика історичної прози, зокрема романів «Меч Арея» І. Білика, «Мальви» Р. Іваничука, «Неопалимої купини» С. Плачинди та Ю. Колісниченка. Викорінювалося все, що офіційною мовою кваліфікувалось як ідеалізація козацтва.

Розуміючи необхідність нової концепції історичної постаті в умовах історичного поступу, Ю. Мушкетик створював героїв на основі народних переказів, історичних хронік та літописів, використовував домисел і вимисел, створюючи національний характер, на чому М. Жулинський акцентував увагу в передмові «Істина – в людських душах» до п'ятитомного видання його творів.

Огляд студій, присвячених літературознавчому дискурсу родо-видових і жанрово-різновидних визначень, дозволив нам приєднатися до висновків, що будь-які з них не є універсальними, а жанрово-стильова система повістей трансформується. Спираючись на наявні дослідження української історичної повісті, а також ураховуючи специфіку й неоднозначність визначення жанру «повість», подаємо робоче визначення жанрового різновиду: історична повість – один із літературних жанрових різновидів, у якому художньо осмислюються історичні події, що мають національне та соціальне значення, наявні конкретні історичні постаті, задіяні специфічні стильові зображально-виражальні засоби.

У підрозділі 1.2. *«Художній поступ історичного повістярства: літературознавчий дискурс»* стверджено, що й за часів російського царату, і понад сімдесят років існування радянської держави всіляко придушувався будь-який прояв національної самосвідомості українців. Але в цих умовах з'являлися твори, в основі яких лежав інтерес до істини, до заперечення свавільних і кон'юктурних уявлень, брехні.

Українська література ХХІ ст. представлена історичними повістями, домінантними в яких є проблеми державотворення та національної ідентичності. Спроби заглибитися в історію в пошуках власного національного коріння,

бурхливі процеси державотворення призвели до намагань переосмислити історію в художніх творах.

У дисертації простежено процес формування історичної повісті та специфіку відбиття історії в ній. Для сучасних історичних творів характерна активізація підсвідомого героїв та увага до оніричного шару повістей («Іван Сірко, великий характерник», «Іван Сірко, славетний кошовий» М. Морозенко), часові зсуви у хронотопній організації творів, включення елементів довідкової літератури в художній текст («Місто коханців на Кара-Денізі» В. Чемериса). Ознаки процесу постколоніальної трансформації історичної прози засвідчує повість-дискусія «Останній день» Вал. Шевчука. Універсалізм текстової організації, використання малодоступних історіографічних джерел, виняткова ідеологічна свобода виокремлюють її з-поміж загалу повістей.

Історична повість сьогодні переживає справжній ренесанс, оскільки допомагає метафоризувати кризові процеси в сучасних економічних, політичних, суспільних умовах і подолати їх через художні переосмислення.

У другому розділі **«Повість ХХІ століття про козацтво: історичні реалії і новаторські художні версії»** з'ясовано, як повістярі-новатори відходять від заідеологізованості історичної реальності, поєднують документальність із висвітленням боротьби протилежних начал у душі людини, суспільно зумовленими і вродженими рисами її характеру, із суб'єктивними акордами почуттів (ліризмом). Персонажі повістей індивідуалізовані у психологічній площині, у мотивації поведінки і вчинків, у філософських узагальненнях, що містяться в монологах, полілогах і діалогах, в авторських коментарях і відступах.

У підрозділі 2.1. *«Художня інтерпретація подій визвольних змагань ХVІІ століття, Гетьманщини та Руїни»* показано, що Р. Іванченко в повісті *«Розлилися круті бережечки...»* акцентує увагу на участі селян у визвольних змаганнях середини ХVІІ ст., візуалізує загальну селянську підтримку оборони рідної землі, прагнення влитися до козацького війська, узагальнює негативні наслідки правління Речі Посполитої.

Доказово трактує Р. Іванченко проблему жорстокості в боротьбі за національне визволення й наголошує, що насильство породжує двократну жорстокість. Особливу увагу письменниця зосередила на художньому представленні Переяславської ради, що відбулася 8 січня 1654 р. Вважаємо, що авторка протиставила його кон'юнктурному зображенню в романі *«Переяславська Рада»* Н. Рибак на догоду пропагуванню російсько-українського возз'єднання. Викрито лицемірність і фальшиву дружбу з Московією.

Проблему державної зради конкретизовано в повісті *«Гетьман, син гетьмана»* Ю. Мушкетика. Зрада мала декілька етапів. Після взяття Другого Кракова та Варшави корпусом київського полковника Ждановича спільно з військом семигородського князя Ракоція Дьєрдя московська влада направила туди свій корпус – розкласти українське військо, діяти підкупом, шахрайством, залякуванням. Після смерті Богдана Хмельницького тиск сусідів посилювався, що продемонстровано зображенням дипломатичних і військових дій. Закцентовано

увагу на проблемі дипломатичної позиції «намір – результат». У сукупності епізодів розкрито польську позицію підкорити вогнем і мечем Гетьманщину. Викрито хвалькувату поведінку московського воєначальника Шереметьєва щодо швидкої перемоги над поляками, його зверхність у ставленні до Юрія Хмельницького. Ю. Мушкетик підкреслив згубний вплив влади та тиск життєвих обставин, які негативно вплинули на долю Юрія Хмельницького.

У повісті «Іван Сірко, славетний кошовий» М. Морозенко показано моральні принципи Сірка як державного діяча. Кошовий здогадувався, що Богдана Хмельницького вбито московською рукою, і вирішив підтримати Юрія Хмельницького як наступника гетьмана. Наголошено, що Іван Сірко розумів неможливість припинення міжусобиць і отримання незалежності Гетьманщини.

В. Чемерис у повісті «Царгородська галера» підняв проблеми невільництва й людоловства на території України впродовж XV – XVII століть. Набіги кримських татар на українські землі відбувалися постійно. Козацькі загони нападали на турків і татар з метою звільнення бранців. Письменник наводить факти, що козаки під проводом Івана Сірка здійснили 55 успішних походів проти Кримського ханства й Османської імперії. Історичне тло твору розширено показом невільницького стану українців за межами власних земель.

Отже, інтерпретація подій визвольних змагань XVII ст., Гетьманщини та Руїни Р. Іванченко, Ю. Мушкетиком, В. Чемерисом та М. Морозенко пов'язана з поширенням національно-державницької ідеї, утвердженням мрій і прагнень українства, з відстоюванням національної самоідентичності.

У підрозділі 2.2. *«Специфіка змалювання образів видатних історичних постатей у повістях про козацтво»* простежено, як у текстах історичних повістей переплітаються реальні факти життя історичних осіб із вимислом і домислом, що надає нового звучання вже відомим подіям і постатям.

Ю. Мушкетик у повісті «Гетьман, син гетьмана» вправно відтворив екстремальні ситуації та пов'язані з ними реакції персонажів. Показано найтяжче психологічне випробування Юрія Хмельницького в усвідомленні, що «кришиться, розламується» країна. Найдужче вразила його звістка про обрання гетьманом переяславського полковника Якіма Сомка, його рідного дядька. На перемовинах з ним ніяких домовленостей не було досягнуто, а братовбивча битва між козаками закінчилася не на користь Юрія Хмельницького. Внутрішні монологи молодого гетьмана насичено аналітичними спогадами про батькові настанови «не вірити нікому, кругом підступ, кругом зрада». Після поразки Юрій Хмельницький вимушений був просити допомоги в татар, щоб розгромити російське військо воєводи Ромодановського, що й було зроблено. Але кияни не прийняли його як переможця. Відсутність у нього військового досвіду була причиною втрати війська, полону, ганебного походу на Чигирин під проводом татар.

Отже, невміння зорієнтуватися в політичній ситуації викликало депресію і призвело до зради. Покаранням для Юрія Хмельницького стала безславна смерть.

В овіяному міфами й легендами образі Івана Сірка в повістях «Іван Сірко, великий характерник», «Іван Сірко, славетний кошовий» М. Морозенко показала

поступове зростання та «перетворення» Івана Половця на кошового Івана Сірка. Дитинство героя змальовано як суперництво семирічного Івана з сімнадцятирічним Тарасом Чорноплотом. Навчання характерництву почалося в дитинстві, бо Іван мав надзвичайні здібності. Завдяки волхвині Роді він розумівся на цілющих травах, умів лікувати найтяжчі рани, хвороби, керувати стихіями природи, знаходити скарби посеред Олешківської пустелі. Містичними історіями наповнене життя Івана на Хортицькій Січі, де йому довелося проявити свої магічні здібності. Славу великого козака-воїна письменниця акумулює в зображеннях захисту ним рідної землі. Уміле поєднання міфологічних елементів та історичних фактів допомогло М. Морозенко охарактеризувати постать козака-характерника, славетного кошового.

Змальовуючи образ Богдана Хмельницького в повісті «Розлилися круті бережечки...», Р. Іванченко наголосила на мудрості його як державника. Відсутність розв'язки в повісті подано як непередбачуваність рішень Переяславської ради в майбутньому.

У повісті «Засвіт встали козаченьки» В. Чемерис виокремив дві найголовніші риси в характері Марусі Чурай, генетично успадковані від батька-козака, – любов до батьківщини та вірність у коханні.

Отже, намагання з художньою об'єктивністю представити національну ідентичність і характер з виразними етноментальними рисами, з притаманними моделями світосприймання, історичною пам'яттю, специфічним способом мислення, уявленнями, які сформувалися з урахуванням своєрідності територій, мови, побуту, звичаїв і традицій, зумовили художню трансформацію історичних постатей і подій Р. Іванченко, М. Морозенко, Ю. Мушкетиком і В. Чемерисом.

У підрозділі 2.3. «*Жанрові модифікації історичних повістей ХХІ століття*», здійснюючи класифікацію жанрових різновидів, модифікацій і синтезів, визначаємо оновлені форми новел, подані без заголовків, наближення до літописання в окремій частині – хронографі в повісті «Розлилися круті бережечки...» Р. Іванченко. Утілюючи потенціали художнього літопису, письменниця відобразила події через свідомість і почуття не окремої особи, а усього війська Богдана Хмельницького. Визначаємо «Розлилися круті бережечки...» як історичну повість-літопис у новелах.

Об'єктивне змалювання подій дозволило Ю. Мушкетіку в повісті «Гетьман, син гетьмана» створити літописну оповідь про період Руїни, показати становлення особистості Юрія Хмельницького. У повісті відтворено прагнення Юрія Хмельницького, Петра Дорошенка, Івана Брюховецького, Михайла Ханенка та Дем'яна Многогрішного до влади, загарбницьку агресивність сусідніх держав у час Руїни. Для повісті властиве постійне зіставлення індивідуального й загального. В уста Юрія Хмельницького автор укладає думку про територіальну цілісність Гетьманщини, бо «в єдності можемо визволитися».

У жанрово-різновидній структурі твору багато спільного із традиціями життєв, давньоруською агіографією і хронікою. Повість є своєрідним синтезом двох жанрів: зображення неперервного ланцюга подій і фактів – як у хроніці та

проекція їх на головного персонажа – як у життях, тому кваліфікуємо твір як історико-біографічну повість-хроніку.

Змістоформові структури тридцяти новел історико-пригодницької дилогії М. Морозенко – «Іван Сірко, великий характерник» та «Іван Сірко, славетний кошовий» – дали змогу виявити їх жанрові різновиди: історико-драматичні («Сірий побратим», «Втрата сірого побратима»), історико-психологічні («Поцілений у серце», «Три чесниці відліку»), історико-пригодницькі («Перевозькі хутори», «Школа характерництва», «Велика наука», «Повернути втрачене»), історико-фантастична («Народжений вдруге»), історико-сенсаційна («Життя і смерть»), історико-героїчні («На захист Мерефи», «Приречений на перемогу»), історико-побутова («Осінь – пора весіль»). Авторка вдається до жанрового синтезу в новелах-хроніках «На варті України» та «Кошовий отаман», у новелі-пісні «Кобзар Тарас Вербовик», у новелі-казці «Цвіт папороті».

У вступних рядках повісті «Царгородська галера» В. Чемерис сам визначив твір як повість-сказання, що є проявом жанрового синтезу. Передмова твору – це ґрунтовний історіографічний нарис про захоплення Османською імперією чужих територій та приєднання їх до турецьких володінь і жахливі розміри людоловства. Називаємо цю повість як історико-пригодницька повість-сказання.

Жанровий синтез твору «Засвіт встали козаченьки» В. Чемериса зумовлено образом поетеси-піснярки Марусі Чурай. Вона чутлива до краси, уміє її бачити, здатна відтворити почуття й думки в художньому слові й музиці. Найвищим досягненням автора повісті стало розкриття процесів створення майже кожної пісні. Авторський коментар збагатив знання про долю пісні, яку козаки заспівали в маршовому темпі, а слова «засвіт встали козаченьки» перетворилися згодом на «засвистали козаченьки». Одержима почуттям кохання, що співвідноситься із сенсом життя, Маруся була вражена звісткою Івана Іскри про заручини Гриця з Ганною. У ті дні творчість була її порятунком. На наше переконання, В. Чемерис трактує жорстокий акт помсти Марусі як розплату за зраду та застереження іншим зберігати вірність у коханні. В асоціативно-психологічних аспектах пісень відтворено почуття власної гідності Марусі. Насичення нарації віршовими рядками об'єднує повість із піснею, тому характеризуємо її як історико-пригодницьку повість-пісню.

У третьому розділі **«Особливості поетики історичної повісті ХХІ століття про козацтво»** проаналізовано прагнення письменників ХХІ ст. створити ілюзію особливої достовірності історичних реалій та їхньої інтерпретації, позбавити текстуального виявлення позицій автора, домогтися динаміки ракурсів бачення, художніх ролей текстових елементів.

У підрозділі 3.1. *«Своєрідність сюжету та композиції»* розкрито поняття «зовнішній сюжет» (формування, розкриття характеру безпосередньо через його участь і самовиявлення в дії) та «внутрішній сюжет» (розвиток і виявлення характерів опосередковано, через зміни в психіці героя), їх специфіку в історичних повістях. Значного ступеня романтизації історичних реалій, нового рівня образної інтерпретації розгортання подій національно-визвольної війни досягнуто через

використання Р. Іванченко рядка пісні «Розлилися круті бережечки...». Структурні елементи сюжету й композиції однойменної повісті зумовлено метафоризацією – перенесенням значень природного явища на суспільне: розлив ріки й розгортання подій визвольних змагань середини XVII ст. Цей «зовнішній» сюжет переплетено із «внутрішнім» – виявленням характерів у шести новелах повісті.

Вставний елемент – документальну частину повісті (хронограф) складають взяті з датованих документів і свідчень очевидців цитати із систематичних звертань Богдана Хмельницького до царя Олексія Михайловича з проханням прийняти «нас... і раті свої на загарбників наших послати». Гостросюжетністю вирізняється відтворення двох епізодів підписання Переяславської угоди в січні 1654 р. у п'ятій і шостій новелах, які структурно наслідують ознаки козацького літопису. Кульмінаційними стали акцентовані письменницею звернення Богдана Хмельницького до Бутурліна з вимогою «не чіпати вольностей наших і маєностей, здобутих нами в кривавих трудах» і сповнена «великомосковської винятковості» гордовита відповідь-відмова боярина.

Контрасти внутрішніх світів персонажів досягають особливої напруги. Їх передано поетичними засобами. Болісне відчуття безвиході й ненависті штовхнули Марусю на отруєння коханого. У тексті звучить мотив покари.

У десяти розділах повісті «Гетьман, син гетьмана» Ю. Мушкетика розкрито основні протиріччя й зіткнення: соціальні та військові, за динамікою перебігу – гострі, за ознакою суб'єктів взаємодії – міждержавні, міжгрупові та внутрішні. Драматизують сюжет авторські оповіді про підкупи, запроданство і зраду. Сюжетно-композиційна специфіка повісті зумовлена також показом еволюції характеру та поведінки Юрія Хмельницького.

Своєрідні повісті в новелах «Іван Сірко, великий характерник» та «Іван Сірко, славетний кошовий» М. Морозенко утворюють діалогію, композиційним центром якої є образ кошового. Письменниця сконцентрувала увагу на характері людини з багатим внутрішнім світом, наповненим почуттями та емоціями. Для авторки вагомою є художня деталь (штрих, подробиця, риса), яка дуже багато може сказати про козака-характерника, – це й впливає на специфіку стилю. Гострі діалоги й сутички, велика кількість внутрішніх монологів, наскрізних зіставлень і протиставлень з перенесенням часу та місця подій підпорядковані показу формування національно свідомої особистості.

Переплетення усталених складників композиції (зав'язки, розвитку дії, кульмінації, розв'язки) з ретроспективними відображеннями визначають особливості повісті «Засвіт встали козаченьки» В. Чемериса. У ретроспекціях простежуємо два плани: спогади Марусі та об'єктивна авторська оповідь.

У повісті «Царгородська галера» В. Чемерис змалював події Босфорської війни. У передмові автор подав точні факти і свідчення учасників подій (литовського посла у Кримському ханстві Михайла Литвина, посла Польщі Войцеха М'ястківського), відтворюючи історичних осіб і події. Емоційний вплив

справляють жахливі картини життя рабів-невольників. Цифрова статистика та фактографізм у тексті твору допомагають досягнути розміри людоловства.

У підрозділі 3.2. *«Способи конструювання хронотопу»* проаналізовано часові та просторові реалії, інваріантні й оновлені тенденції осмислення минулого. Подолання ідеологічних вимог урізноманітнили співвіднесення хронотопу з жанровими різновидами історичної повісті, відображенням замовчуваних або сфальсифікованих фактів історії.

Дві лінії розгортання сюжету повісті *«Розлилися круті бережечки»* Р. Іванченко: перша – спротив, який зустрічає прибулий у козацький табір посланець брацлавського воєводи Адама Киселя з місією схилити повстанців на мир із Річчю Посполитою, друга – намагання коронного гетьмана Миколи Потоцького вести своє військо з-під Черкас на Запорозьку Січ – мають свою хронотопну структуру. Події походу поляків конкретизовано в часі.

В осягненні історичних подій письменниця активно послуговувалася документальними джерелами, залучила до оригінальної частини повісті – хронографу – понад два десятки прямих цитувань листів, послань Богдана Хмельницького до московського царя та його відповідей, до турецького султана, а також уривки із грамот, наказів тощо. Кожна цитата починається вказівкою на дату. Цей інтертекстуальний прийом дав змогу авторці чітко означити час історичний у поєднанні з реальним, що не лише розширило хронологічні межі твору, а й допомогло подати узагальнені картини історичного буття. Фіксовані історіографічні дані, документальність «текстів» у тексті вводять у час епічний, який відсторонює персонажів від щоденної конкретики й укрупнює виміри інформативності твору.

Специфіку часової організації оповіді в повісті *«Гетьман, син гетьмана»* Ю. Мушкетика обумовило своєрідне «розривання» ходу великих подій, обмежених періодом Руїни – 60 – 70-ті роки XVII ст. Письменник ущільнював час, конкретизуючи воєнні події, і, навпаки, «розтягував» його, коли йшлося про так звані вічні проблеми. Визначальними складниками художнього часу є роки, місяці, дні життя й діяльності Юрія Хмельницького. Художній простір повісті максимально чітко означив державотворчі та руїнницькі межі подій. Крім цього, персоніфіковано столиці агресивних держав-сусідів – Варшаву, Стамбул, Москву.

У повістях про Івана Сірка М. Морозенко час і простір утворюють нову художню концепцію проникнення в глибини історії, вони зосереджені на локусах. Конструкція хронотопу історичних подій у новелах повістей прив'язана до показу життєвого руху персонажа й інтерпретування в ньому вигадки, суверенності особи, розуміння її цінності, специфіки душі та їх екстраполяції в реаліях XXI ст. Такій поліаспектності сприяють ретардації та ретроспекції.

У повісті *«Царгородська галера»* В. Чемериса подано хронологічний аналіз виникнення колишнього Константинополя, центру Візантії, що з 1453 р. став столицею Османської імперії. Напруженою сконденсованістю позначена авторська оповідь про загарбницьку політику османів із вказівкою на дати захоплення територій, міст, усього Південного Причорномор'я, Босфору, а

починаючи з 1475 р. – всіх чорноморських портів Криму. У 1492 р. споруджено Очаківську фортецю (Кара-Кермен у татар), що закрила слов'янам вихід із Дніпра. Указано роки, коли спалахували повстання рабів на галерах, званих по-турецьки каторгами. Художньо переосмислюючи історичні дані та формуючи конфлікт у межах однієї сюжетної лінії, письменник використав ретроспекцію як важливий прийом у змалюванні полону козаків, їх повернення з просторів Чорного та Азовського морів, повстання невольників-гребців у 1642 р.

Як основні форми всякого буття час і простір у повісті «Засвіт встали козаченьки...» В. Чемериса спрямовані на те, щоб виділити вагомі події, епізоди, вчинки персонажів. Радісні вісті про перемогу в урочищі Жовті Води 1648 р. надихнули полтавців збиратися в похід.

Авторську позицію виражають і просторові художні версії. Топонім «Полтава» наявний у зображенні подій на початку і в кінці твору. Коли Чураївна зійшла з помосту, вишикуваний Полтавський полк «загримів» її піснею. Протиставлення драматичних подій та оптимістичної атмосфери майдану демонструють перемогу добра над злом, об'єднуючи простір і час в історіософську структуру.

У дослідженні історичних повістей ХХІ століття про козацтво виділено різновиди топонімів: хороніми – назви держав, територій – для показу глобальних подій та явищ (Польща, Московія, Австрія, Річ Посполита, Волинь, Поділля, Причорномор'є); ойконіми – назви поселень (Переяслав, Стамбул, Константинополь, Мерефа, Полтава, Київ, Чигирин, Суботів); гідроніми – назви водних об'єктів (Дніпро, Великий Луг, Босфор, Чорне море, Дністер, Ворскла). Конкретизовано місце подій: Великий Луг – комплекс плавнів, який став символом лицарства й волі. Усе це урізноманітнює хронотоп творів.

У підрозділі 3.3. «Засоби інтертекстуальності» висвітлено сукупність національно-специфічних ознак повістей, тематичних, міжжанрово-різновидних, хронологічних контактів і впливів.

Основою повісті «Розлилися круті бережечки» Р. Іванченко стали історичні документи, фольклорний матеріал, давньоруський епос «Слово о полку Ігоревім», козацькі літописи. Вважаємо за необхідне уточнити таке: у новелах повісті функціують цитати з двох історичних пісень – «Розлилися круті бережечки» і «Гей, не дивуйте, добрії люди», що ліризує сюжет. Влучно виразити експресивно-емоційну думку авторці допомагають художні засоби: повтори, градація, риторичні запитання, порівняння, епітети, метафори.

У повісті наявні інтертекстуальні перегуки з давньоукраїнською пам'яткою «Слово о полку Ігоревім», зокрема у зображенні природи. Указано на художній прийом паралелізму. Максимальне фактологічне насичення, досконале знання реалій епохи, оптимальне їх групування, зосередженість на їхній компактній подачі творять поліфонічну єдність, інтелектуалізацію новел повісті.

Спільні й відмінні риси в історичних повістях «Іван Богун» Я. Качури та «Розлилися круті бережечки» Р. Іванченко простежено в художній трансформації Жовтоводської та Корсунської битв. Найперше письменники викривають

панський гонор коронної армії та возвеличують збройну помсту козаків, детально змальовуючи жорстоке кровопролиття. Фрагменти двох картин – шляхетської націонал-шовіністичної зверхності та смертної січі двох сил – засвідчують продовження традицій давньоруських літописів у першій повісті та новаторську візуальну динаміку в другій. В інтерпретації Я. Качура ініціативу та військову винахідливість виявляв Іван Богун. Р. Іванченко не назвала організатора пастки, надавши перевагу загальному (козацькій спільноті) перед одиничним (ватажком).

У повістях «Іван Сірко, великий характерник» та «Іван Сірко, славетний кошовий» М. Морозенко інтертекстуальні включення фольклорних і язичницьких легенд, переказів, народних дум, пісень підсилюють емоційність тексту. У діалогії М. Морозенко та романі «Яса» Ю. Мушкетика показано своєрідну трансформацію образу Івана Сірка. Він перебував у постійних випробуваннях, козацьких походах, удосконалював військові навички. Сірко долає ізоляційність характерника, «живе вищою єдністю» з козаками. Обґрунтовано судження, що повага до гетьмана – закон козацького життя.

Інтертекст повісті «Засвіт встали козаченьки» В. Чемериса складають пісні Марусі Чурай. Їх широке цитування демонструє двовимірність стилю твору. Переплетення прози й поезії поглибило переживання героїні. Отож, «текст у тексті» – оптимальна співвіднесеність мистецтва слова та історичних реалій.

У сюжетних лініях кохання в повісті «Засвіт встали козаченьки» В. Чемериса й історичному романі у віршах «Маруся Чурай» Л. Костенко наявні спільні та відмінні риси. Виболені почуття, сумніви Марусі відтворено в діалогах: у повісті – з Грицем, у віршованому романі – з матір'ю. Акцентовано на контрастах у зображенні світогляду козацьких родин: моральні й духовні здобутки Чураїв та орієнтація на матеріальні Бобренків.

Наповнюють інтертекст повісті-сказання «Царгородська галера» В. Чемериса факти з автентичних документів, народні пісні та думи, уривок із поеми «Невольник» («Сліпий») Т. Шевченка. Вони підсилюють ідею гідності українського народу.

Отже, інтертекстуальність сприяє урізноманітненню структури текстів.

У **«Висновках»** узагальнено та систематизовано результати дослідження жанрово-стильової еволюції української історичної повісті ХХІ століття про козацтво. Подано власне визначення «історична повість», класифікацію розглядуваних творів: «Розлилися круті бережечки...» Р. Іванченко – історична повість-літопис у новелах; «Гетьман, син гетьмана» Ю. Мушкетика – історико-біографічна повість-хроніка; «Царгородська галера» – історико-пригодницька повість-сказання, «Засвіт встали козаченьки» В. Чемериса – історико-пригодницька повість-пісня; «Іван Сірко, великий характерник», «Іван Сірко, славетний кошовий» М. Морозенко – історико-пригодницькі повісті в новелах.

Суттєвим унеском у практику й теорію жанру став аналіз змістоформових ознак повістей у новелах «Іван Сірко, великий характерник», «Іван Сірко, славетний кошовий» М. Морозенко, у яких виявлено спільне й відмінне, що дало змогу виділити їх жанрові різновиди: історико-драматичні («Сірий побратим» і

«Втрата сірого побратима»), історико-психологічні («Поцілений у серце» і «Три чесниці відліку»), історико-пригодницькі («Перевозькі хутори», «Школа характерництва», «Велика наука», «Повернути втрачене»), історико-героїчні («На захист Мерефи» і «Приречений на перемогу»), історико-фантастична («Народжений вдруге»), історико-побутова («Осінь – пора весіль»).

Історична повість ХХІ століття про козацтво вирізняється такими особливостями: наявність історичного факту та історичних осіб, вимисел і домисел, активізація проблем пошуку національної ідентичності та зацікавленість дохристиянською історією, вільне поводження з композицією, документальні та довідкові «включення» в канву художнього твору, міфологізація історичної дійсності, посилення онейросфери твору.

Комплексний аналіз новаторських ознак історичних повістей ХХІ століття про козацтво виявив аспекти оновлення проблематики, пов'язаної з поширенням національно-державницької ідеї, з відстоюванням національної самобутності.

Р. Іванченко критично переглянула тенденції прикрашання російсько-українських відносин, відтворення подій Переяславської ради від 8 січня 1654 р. протиставила кон'юнктурному пропагуванню російсько-українського «возз'єднання», викрила лицемірство московського посла боярина Бутурліна.

Посилення тиску з боку сусідніх держав, зрада, українське прислужництво, зверхність і військова бездарність московського воєначальника Шереметьєва, внутрішня роздвоєність Юрія Хмельницького, неможливість зберегти цілісність української держави та досягти слави батька розкрито в повісті «Гетьман, син гетьмана» Ю. Мушкетика.

М. Морозенко відійшла від традиційного зображення дитинства легендарних героїв, зокрема Івана Половця, у майбутньому славетного кошового. У творі розглянуто проблеми батьків і дітей та стосунки між підлітками. Авторка використала фольклорний і язичницький арсенали, передаючи складні й небезпечні випробування, що випали на долю Івана Сірка. Постає проблема збереження традицій характерництва, сакральних знань українців.

В. Чемерис показав формування світогляду, прагнення до духовних висот Марусі Чурай, представив історію створення її пісень, розкрив драму нерозділених почуттів, поставивши в центр повісті «Засвіт встали козаченьки» проблему вірності в коханні та покарання за зраду.

Проблему ясиру, рабських страждань невольників осягнуто в повісті «Царгородська галера» В. Чемериса, у яку вмонтовано документальні свідчення. Засуджуючи жорстокість рабовласників, захищаючи гідність козаків, возвеличуючи їх патріотизм, письменник актуалізував питання свободи, проблему торгівлі людьми та рабства.

Конкретизація реальних фактів із життя історичних осіб, їх переплетення з вимислом і домислом, правдиве відтворення історичних подій, занурення в суспільно-політичний устрій певних періодів життя, психологізація персонажів, використання фокалізатора, неочікуваних ретроспекцій, розмаїтих зображально-

виражальних засобів характеризують історичні повісті ХХІ століття про козацтво. Відзначаємо тенденцію до новелістичної побудови повістей.

У дослідженні проаналізовано способи конструювання хронотопу – часових і просторових реалій, інваріантних та оновлених тенденцій осмислення реалій минулого, виділено різновиди топонімів у розглядуваних повістях – хороніми, ойконіми, гідроніми; з'ясовано структурні елементи сюжету та композиції.

Еволюція історичної повісті ХХІ століття про козацтво пов'язана з інтенсивним урізноманітненням хронотопних структур текстів, що виходять на новий рівень осмислення через бінарні опозиції «людина – час», «людина – батьківщина», менш обмежений жанровими традиціями реалій минулого.

Акцентовано на поліваріантних зв'язках минулого та сьогодення, драматичної долі становлення державності й утвердження національної історії.

Вважаємо, що дослідження жанрово-стильової еволюції української історичної повісті ХХІ століття про козацтво уможливило введення до наукового обігу нові історико-літературні здобутки у світлі сучасних літературознавчих концепцій і вчень.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Верба Т. Змістоформові особливості історичних повістей Валерія Шевчука. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2015. № 1. С. 38–43.
2. Верба Т. Оновлені моделювання історичних постатей і подій в українських історичних повістях ХХІ ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Одеса, 2018. Вип. 32. Т. 1. С. 18–21.
3. Верба Т. Тенденції художнього поступу історичного повістярства в українській літературі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2019. Т. 30(69) № 1. Ч. 2. С. 32–37.
4. Verba T. Structural Elements of the Plot and Composition of the Historical Stories of M. Morozenko's Dilogy «Ivan Sirko, the Great Sorcerer», «Ivan Sirko, the Glorious Koshovoyu». *Філологічні трактати Сумського державного університету, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Суми, 2019. Т. 11. № 3–4. С. 14–23.
5. Верба Т. Оновлена проблематика історичних повістей початку ХХІ століття. *INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES SOCIAL SCIENCE*. Warsaw, Poland, January 2019. № 1. P. 7–14.

Додаткові публікації:

6. Верба Т. Жанрові ускладнення української історичної повісті ХХІ ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія*. Маріуполь, 2018. Вип. 18. С. 19–27.
7. Верба Т. Трансформація способів конструювання хронотопу в історичних повістях ХХІ століття. *Молодий вчений*. Херсон, 2018. № 2 (54). С. 184–188.

8. Верба Т. Проблематика повісті Ю. Мушкетика «Гетьман, син гетьмана». *Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття* : зб. наук. матеріалів конф. (м. Одеса, 21–22 груд. 2018 р.). Одеса, 2018. С. 7–10.
9. Верба Т. Компаративний аналіз образу Марусі Чурай в повісті В. Чемериса «Засвіт встали козаченьки» та роману у віршах Л. Костенко «Маруся Чурай». *International scientific and practical conference «Philology in EU countries and Ukraine at the modern stage»* : Conference proceedings, Romania, Bia Mare, December 21–22, 2018. P. 110–114.

АНОТАЦІЯ

Верба Т. Ю. Жанрово-стильова еволюція української історичної повісті XXI століття про козацтво. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Бердянський державний педагогічний університет. – Бердянськ, 2020.

Дисертація є першим системним дослідженням родо-видової та жанрово-різновидної еволюції української історичної повісті XXI століття про козацтво, що дало можливість ввести до наукового обігу нові історико-літературні аналітичні здобутки у світлі сучасних літературознавчих концепцій.

Висвітлено літературознавчий дискурс родо-видових та жанрово-різновидних визначень, їх розбіжність у триступеневій класифікації рід – жанр – жанровий різновид. Підтримано п'ятиступеневу класифікацію: рід – вид – жанр – жанровий різновид – жанрова модифікація. Здійснено комплексний аналіз історичних повістей XXI століття про козацтво в контексті літературного процесу, традицій і новаторства української історичної прози, визначено їх особливості. З'ясовано новаторські ознаки жанрових різновидів і модифікацій аналізованих повістей, окреслено художнє моделювання історичних постатей і подій. Досліджено способи конструювання хронотопу, структурні елементи сюжету і композиції, стильові особливості в історичних повістях XXI століття про козацтво.

Ключові слова: повість, історична повість, жанр, жанрова модифікація, жанровий синтез, традиції, новаторство.

АННОТАЦИЯ

Верба Т. Ю. Жанрово-стилевая эволюция украинской исторической повести XXI столетия о казачестве. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Бердянский государственный педагогический университет. – Бердянск, 2020.

В диссертации впервые системно исследованы родо-видовая и жанрово-разновидная эволюция украинской исторической повести XXI столетия о казачестве, что дало возможность ввести в научный обиход новые историко-

литературные аналитические достижения в свете современных литературоведческих концепций.

Исследован литературоведческий дискурс родо-видовых и жанрово-разновидных определений, их расхождение в трехступенчатой классификации: род – жанр – жанровая разновидность. Поддерживается пятиступенчатое разделение: род – вид – жанр – жанровая разновидность – жанровая модификация. Осуществлен комплексный анализ исторических повестей XXI столетия о казачестве в контексте литературного процесса, традиций и новаторства украинской исторической прозы, определены их особенности.

Выявлены новаторские признаки жанровых разновидностей и модификаций анализируемых повестей, показано художественное моделирование исторических образов и событий. Исследованы особенности хронотопа, структурные элементы сюжета и композиции, особенности стиля в исторических повестях XXI столетия о казачестве.

Ключевые слова: повесть, историческая повесть, жанр, жанровая модификация, жанровый синтез, традиции, новаторство.

SUMMARY

Verba T. Yu. Genre and stylistic evolution of the Ukrainian historical novel of the XXI century about the Cossacks. – Qualification scientific work as manuscript copyright.

Dissertation for Candidate degree in Philology (PhD), specialty 10.01.01 «Ukrainian literature». – Berdyansk State Pedagogical University. – Berdyansk, 2020.

Thesis is the first systematic study of the genus-species and genre-varied evolution of the Ukrainian historical story of the XXI century about the Cossacks, which allowed the introduction of new historical and literary analytical achievements in the light of modern literary concepts and leaves the scientific space for the further research. The literary discourse of the genus-species and genre-varied definitions, their divergence in the three-stage classification: genus – genre – genre variety are highlighted. A five-step classification genus – species – genre – genre variety – genre modification is supported and prose (epic) – historical – novel – historical novel – historical adventure novel is concretized. A comprehensive analysis of the historical stories of the XXI century about Cossacks in the context of the literary process, traditions and innovations of Ukrainian historical prose is carried out. The definitions of the previous researchers K. Ganyukova, N. Gorbach, V. Razzhivin, L. Romas, L. Romashchenko, Ya. Polishchuk are supported.

In the XXI century, the historical story goes to a new stage of development. The authors of novels-innovators of the XXI century move away from the documentary depiction of historical reality based only on facts. But they are interested in the inner world of historical heroes, which they are trying to convey with the help of the «stream of consciousness», which psychologizes the artistic portrait and adds a lyrical flow to the narrative.

The modern historical story has made a new revolution of interest in the topic of the Cossacks. The following main features of the modern historical tale of the Cossacks can be distinguished: postcolonial shifts in the interpretation of the historical past; the play of reality and convention, historical fact and fiction; intensification of the problem of the search for national identity, in connection with which interest in pre-Christian history is growing; free handling of the composition (documentary and reference «inclusions» in the canvas of a work of art); mysticism, strengthening of the oneirosphere of the work.

The innovative features of genre varieties and modifications are clarified. Among the genre innovations and modifications of the historical story of the XXI century about the Cossacks, can be singled out the cultivation of conventions, the removal of outright «moralism», the mastery of previously restrained or forbidden aspects of national mythology, an increase in the productivity of the arsenal of pictorial and expressive means. In addition, we note a tendency towards the use of novelistic construction of works.

A significant contribution both to the practice and to the theory of the genre «historical story in novels» are the stories of M. Morozenko «Ivan Sirko, the great sorcerer» (romanized – «Ivan Sirko, velikyi kharakternyk»), «Ivan Sirko, the glorious commander» (romanized – «Ivan Sirko, slavetnyi koshovyi»). This was convinced by a comparative analysis of the form-semantic features of 30 novels of the diology and their division into historical and dramatic («Gray Brother» (romanized – «Siryi Pobratym») and «Loss of the Gray Brother» (romanized – «Vtrata Sirogo Pobratyma»), historical and adventure («Farms Perevozki» (romanized – «Perevozki Khutory»), «Character School» (romanized – «Shkola Kharakternystv»), «Big Science» (romanized – «Velyka nauka»), «Regain the lost» (romanized – «Povernuty vtrachene»), historical and psychological («Caught up in the heart» (romanized – «Potsileny u serce») and «Three yeast-free breads of counting» (romanized – «Try chesnytsi vidliku»), historical and heroic («In defense of Merefa» (romanized – «Na zakhyst Merefy») and «Doomed to win» (romanized – «Pryrechenyi na peremogu»), historical and fantastic («Born again» (romanized – «Narodzheny vdruge»), historical and household («Autumn is the time of weddings» (romanized – «Osin' – pora vesil'») and a sensational historical novel («Life and death» (romanized – «Zhyttia ta smert'»). The genre synthesis is formed in the chronicle novel «On the Guard of Ukraine» (romanized – «Na varti Ukrainy») and «Koshevoy Ataman», in the song novel «Kobzar Taras Verbovyk», in the fairy tale novel «Fern Blossom» (romanized – «Tsvit paporoti»).

R. Ivanchenko romanticizes historical realities, using a folk song, organically enters into the structure of the story through the title. A kind of metaphorization takes place – the transfer of the meanings of a natural phenomenon to a social one: the unfolding of the events of the War of Independence in the middle of the XVII century.

Modeling the characters of historical figures in the literature of the XXI century has also undergone certain changes. Initially, this concerns a kind of game of authors with facts and myths dedicated to outstanding figures of revolutions. The canonical images of the childhood of legendary heroes are variously shown in M. Morozenko's

dilogy about Ivan Sirko; the writer filled the main character's life with the mystical stories.

The classification of genre varieties and modifications and syntheses was carried out, the structural elements of the plot and composition, stylistic features in the analyzed novels.

Key words: novel, historical novel, genre, genre modification, genre synthesis, traditions, innovation.

Підписано до друку 06.02.2020 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Time New Roman
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,16.
Замовлення № 249. Тираж 100 примірників.